

יש כוח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה- חלק ב

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף צ עמוד ב
ת"ש: אליו תשמעון - אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל, הכל לפי שעה שמע לו! שאני התם, דכתיב: אליו תשמעון. וליגמר מיניה! מיגדר מילתא שאני.

רשב"א יבמות צ עמוד ב
הכל לפי השעה שמע לו. איכא למידק אדרבה איפכא קשיא דמשמע לפי השעה שמע לו אבל לתקן לדורות לא אלמא אין ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה, וי"ל דכל תקנות חכמים לפי צורך השעה הם משום גדר דבר וקא ס"ד דלא אמרו לפי השעה אלא להוציא נביא שאמר חזר בו הקדוש ברוך הוא ממצוה פלונית ומבטלה לעולם שאין שומעין לו.

חידושי הריטב"א יבמות צ עמוד ב
ונגמר מיניה מגדר מילתא שאני. פרש"י ז"ל שאני התם שעשו כן לעשות גדר ותקנה לכל ישראל כי בזה השיבם מע"ז, וכן לקמן שהיו פרוצים בעריות או שהיו מזלזלים בשביתת שבת, אבל בעלמא לא, ויש שפי' אלא מגדר מילתא שאני, כלומר דלעולם שפיר גמרינן מינה ותריץ הכי דהתם מיגדר מילתא לשעה אבל לעקור דבר מן התורה לדורות לא, וכן הלכתא דשב ואל תעשה ב"ד עוקרין או אפילו לא תעשה לצורך השעה או הפקר ממון לעולם, אבל לעקור ל"ת לדורות אין להם רשות.

רמב"ם הלכות ממרים פרק א
הלכה א- בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהן הבטיחה תורה שנאמר על פי התורה אשר ירוך זו מצות עשה, וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן.
הלכה ב- כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה שנאמר לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ואין לוקין על לאו זה מפני שניתן לאזהרת מיתת בית דין, שכל חכם שמורה על דבריהם מיתתו בחנק שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון וגו', אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדום מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא, ואחד דברים שעשאום סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזרות והתקנות והמנהגות, כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מצות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה, הרי הוא אומר על פי התורה אשר ירוך אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיורו בהם לרבים כדי לחזק הדת

ולתקן העולם, ועל המשפט אשר יאמרו אלו דברים שילמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, מכל הדבר אשר יגידו לך זו הקבלה שקבלו איש מפי איש.

רמב"ם הלכות ממרים פרק ב הלכה ד

ויש לבית דין לעקור אף דברים אלו לפי שעה אף על פי שהוא קטן מן הראשונים שלא יהו גזרות אלו חמורין מדברי תורה עצמה שאפילו דברי תורה יש לכל בית דין לעקרו הוראת שעה, כיצד בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על דברי תורה, מכין ועונשין שלא כדין אבל אין קובעין הדבר לדורות ואומרים שהלכה כך הוא, וכן אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה או לעבור על מצות לא תעשה כדי להחזיר רבים לדת או להציל רבים מישראל מלהכשל בדברים אחרים עושין לפי מה שצריכה השעה, כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו כך בית דין מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצות לפי שעה כדי שיתקיימו [כולם] כדרך שאמרו חכמים הראשונים חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה.

הלכה ה

בית דין שנראה להן לגזור גזירה או לתקן תקנה או להנהיג מנהג צריכין להתיישב בדבר ולידע תחלה אם רוב הצבור יכולין לעמוד בהן או אם אין יכולין לעמוד ולעולם אין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה.

רמב"ם הלכות ממרים פרק ב הלכה ט

הואיל ויש לבית דין לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות וכן יש להן להתיר איסורי תורה לפי שעה מהו זה שהזהירה תורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהן ולקבוע הדבר לעולם בדבר שהוא מן התורה בין בתורה שבכתב בין בתורה שבעל פה, כיצד הרי כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו מפי השמועה למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב, בין בשר בהמה בין בשר חיה אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה, אם יבוא בית דין ויתיר בשר חיה בחלב הרי זה גורע, ואם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי והוא אסור מן התורה הרי זה מוסיף, אבל אם אמר בשר העוף מותר מן התורה ואנו נאסור אותו ונודיע לעם שהוא גזרה שלא יבא מן הדבר חובה ויאמרו העוף מותר מפני שלא נתפרש כך החיה מותרת שהרי לא נתפרשה, ויבא אחר לומר אף בשר בהמה מותרת חוץ מן העז, ויבא אחר לומר אף בשר העז מותר בחלב פרה או הכבשה שלא נאמר אלא אמו שהיא מינו, ויבא אחר לומר אף בחלב העז שאינה אמו מותר שלא נאמר אלא אמו, לפיכך נאסור כל בשר בחלב אפילו בשר עוף, אין זה מוסיף אלא עושה סייג לתורה וכן כל כיוצא בזה. +/השגת הראב"ד/ הואיל ויש לב"ד לגזור ולאסור וכו'. א"א כל אלה ישא רוח, שכל דבר שגזרו עליו ואסרוהו לסייג ולמשמרת של תורה אין בו משום לא תוסיף אפילו קבעוהו לדורות ועשאוהו כשל תורה וסמכוהו למקרא כדאשכחן בכמה דוכתי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא ואם גרע לפי צורך שעה כגון אליהו בהר הכרמל אף זה דבר תורה הוא עת לעשות לה' הפרו תורתך, ולא תמצא איסור מוסיף אלא במצות עשה כגון לולב ותפילין וציצית וכיוצא בהן בין לשעה בין לדורות בין שקבעה בדבר תורה בין שלא קבעה. +

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כד הלכה ד

יש לבית דין להלקות מי שאינו מחוייב מלקות ולהרוג מי שאינו מחוייב מיתה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה, וכיון שרואים בית דין שפרצו העם בדבר יש להן לגדור ולחזק הדבר כפי מה שיראה להם הכל הוראת שעה לא שיקבע הלכה לדורות, מעשה והלקו אדם שבעל אשתו תחת אילן,

ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יוונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו, ומעשה ותלה שמעון בן שטח שמונים נשים ביום אחד באשקלון ולא היו שם כל דרכי הדרישה וחקירה וההתראה ולא בעדות ברורה אלא הוראת שעה כפי מה שראה.

תמים דעים להראב"ד סימן רג "אבל אין תמה ... חשיבא עקירה"
{בדין מוסר}- אבל אין תמה דטעמא רבה איכא שפעמים שהוא פקוח לנפש כמה נפשות כגון אותו שידוע שאינו חס על חיי חברו וחשוד ללסטם ולהרוג כשהוא יכול ואפי' כשאינו ידוע בו בבירור כיון שרוב העושים כמעשיו הם חשודים בכך מותר ואפי' שלא בשעת רדיפתו ואפשר שיש שום פסול ע"ז ואפי' אין שם שום פ' יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה ואפי' בקום עשה דברי הכל כשיש טעם קצת למתיב שאז אינו דומה עקירה. ומה שיש מי שאומר בהאשה רבה שב ואל תעשה שאני אבל בקום ועשה אין להם כח לעקור היינו בדבר שאין טעם שיהיה דומה היטב שראוי לעקור על ידו. כך אני מפרש ובא שבדבר הדומה יפה יש לעקור לכולי עלמא ויש ראיות רבות וטעמא הוי משום דבכי האי גוונא לא חשיבא עקירה אלא כל שלהכעיס עושה רשע כזה רשע גמור הוא וכמעט שהוא מין אפי' למאן דאמר דלהכעיס בעברות אחרות הוי מומר וכמו שמותר להרוג את זה המין כך מותר להרוג את זה שמוסר ממון חברו וגוזל נשמתו בעין להכעיס שהרי אינו מרויח כלום. ואפי' כשמרויח קצת חמור ביותר אבל אינו יודע אם נאמר בו מורידין ומה שמקשה היאך יהא מותר לאבדו ביד הא לא קתני אלא מורידין דהוא גרמא...

חזון איש- אבן העזר סימן כב:ג

חזון

הלכות אישות סימן כא

איש

לה

עלמא כו' וכן פ"ט ב' בשלמא משי ממוזר כו' ומזן במתו' פטורה מן הקרבן ואי עקרוהו לקדושין קרבן מאי עבידמי' עוד הק' ריטב"א מהא דאמר ק"י"ו ב' כ"מ שהאמונה תורה ע"א הרי הוא כשנים, ועוד קשה מהא דמתן קט"ו ב' התרסה ערוה החמורה לא נזיר מומין הקל ומה ענין זה לזה הערוה אנו מתירים אף אם הוא חי בזמנו, ומש"כ בכתובה אם הוא חי אין כתובה וכן שם מצינו שאין האמין נכנסין לנחלה כו' ושם בגמ' נמיצמה יצמה נכנס לנחלה כו' ומאי יצום שייך הכא כיון דעקרוהו לקדושין.

ב) והריטב"א כ' דהיא וע"א נאמנין מה"מ משום מלתא דע"ל וקדייקא, והא דאמר משום עיגונא היינו דאל"כ ראו להחמיר, וקשה לפי זה מהא דאמר לקמן קט"ו ב' יומא ר"ה ב"ע ורבנן בפלוגתא דר"ש ור"ה ב' ומה ענין זה לזה הלא הכא לא אמרו חכמים בכה תקנה, אלא השמיענו דין תורה, ואם ברין הוא דהבאה מן הימים ומן הנזיר נאמנת, כי לא אמרו הראשונים מאי הו', ועוד קשה למה אין האחים נכנסים לנחלה על פיה, וגם בכתובה ונחלת יצמה הוצרכו למדרש כתובה ומדרש תורה ולמה לא מטייקר הדין כיון דהשיב בעדות של ב' עדים שמת, וכן שם חנו לי כתובתי אף להנשא ושם חנו לי כתובתי והתירונו כו' ואם דייקא דידה הוא עדות מה"מ כי אמרה חנו לי כתובתי מאי הו', ואמרין ק"י"א א' היתה בת ישראל לכהן תאכל בתרומה ואמאי הלא ידענו בעדים שמת בעלה, וגבי דאין נרתה נשאת דאי משתריא נרתה בעדותה בטלה דייקא דידה דללמא תמות נפשה קעבדה, מ"מ לא תאכל בתרומה, ועוד קשה אמאי אין האשה נאמנת לומר מת בני והתו' לעיל כ"ד א' ד"ה כי כו' כתבו שלא האמינו רבנן אלא בזמנת בעלה, אבל אם הוא עדות מה"מ קשה.

ג) ודעת ח' דים כה ביד חכמים לעקור דבר מה"מ דבבר שיש בו טעם, והיינו דמתחלה נתנה תורה על דעת חכמים להכריע מה נקרא ידיעה ועד להחיר אשת איש, וחכמים יקבעו בזה חקים קבועים לכל ישראל, או כל ב"ד לבני עירם, וכל שלא קבעוהו ב"ד לא מקרי עדות וזאת ב' עדים שאמרה תורה בפירוש אבל כשישבו ב"ד והסיקו על מופת מן המופתים שהיא תשוב בעדים, הרי זה ראו לפני המקום ע"פ התורה, וכן כתבו חו' בניור מ"ג ב' ד"ה והאי' שיש כה ביד חכמים לקבוע מה הוא מת מזה, כמו שנראה להם הענין שקרובים יתשרטו מקבוצתו, וכ"כ חו' ע"ו י"ג א' שיש כה ביד חכמים לקבוע הדברים בענין נזר בע"מ אחי לנזר האדם שהותר, כפי לזרך בתקין שמירת התורה, ולפי דברי החוס' נחישו כל הסוגיות, שרטי לענין כתובה אם הוא בכלל תקנת חכמים, שאם אמרו רק לענין היתר האשה משום עיגונא, נשאר לענין כתובה כמו בלתי תקנתם, ולכ"פ אין האחים נכנסים לנחלה, שלא קבעו חכמים נאמנות ע"א לענין זה וכן כתבו לי כתובתי, [ואפשר משום שאין כאן משום עיגונא כיון שאין עיקר הדגתה אדות נשואין א"ג חייטין שנחנה עינה במתן] וכן כמת בנה לא האמינוה, ולענין להחמיר לאסור נרתה בתרומה נחלקו אם החמירו חכמים בזה, ואפשר דר"ע לא אסר אלא מדרבנן, ונראה דגם סוגת ריטב"א כהתו' שבי' שהבדל מסור לחכמים יע"ש וא"כ כמה שאמרו אמרו ומה שלא אמרו לא אמרו, וכן סי' הל"מ ספ"י מה' גירושין דעת הרמב"ם, ולפ"ו אין כאן מחלוקת כלל בין הסופקים בענין זה, ומש"כ ה"ט ב' דע"א מהימן מדאורייתא יורדין לנחלה על פיו לא נראה כן במשמעות השמשות ולא כלי הדין.

ד) ולפ"ו בכל הני בעיות נחאמנת אשה וע"א הו' ספיקא דאורייתא דאי אית בכלל הסכמת חכמים להאמינם לא חשיב ידיעה כלל, והו' באשם תלוי או במטאת, וכ"ה במדרש בשם ר"ה ורשב"ן בענין דע"א במלתמה, אבל הרמב"ם ספק בע"א במלתמה ובקטע, ובחזקיהו הו' עולמה מלתמה, דאם נשאת לא תנא, ולא נתגלה טעמה של רבנו, מה"מ ספ"ג מה"ג הי"ב כ' וז"ל ונראה שמהלך הוליד רבנו בענין דלא אפשטו לומר שאם נשאת ל"ת דהא הכא דאמרין כדרייתא אשתו אסורה [ר"ל מיס' שאין

אלא דמתמרינן למיטר אשתו לר"י, ולמיטר אשת גיסו בין לרבנן ובין לר"י משום לתא דכל הנשים, ואע"ג דלא גזרינן באשת אחיו, הכא וימנין דאשת גיסו ולא אשת אשתו, והו' לה כשאר הנשים, והלכך ס"ל לר' אחי דלא מתמרינן בזה בעדים, כיון דליכא פשיעותא וגם לא שכיחא כלל, והריטב"א ס"ס בפי' זה שהוא נכון, אבל הרשב"א לא יחא לי בפי' זה, אלא ר"א מוקים לה כר"ש, ולמש"כ מצואר דהא דכ' הרמב"ן בתשובתו על דברי הראב"ד דאשת גיסו אסירא משום וימנין דאשת גיסו ברשא, אין זה לתשובת הראב"ד דודאי גם הראב"ד ס"ל הכי בטעם דאסרין א"ג בע"א, אלא עיקר תשובת הרמב"ן דה"ק ור"י כר"ש, ואין לא בעדין עובדא בכ"י, אלא הרמב"ן פרושי קמפרש טעם האיסור.

ג) שו"ע סי' ט"ו בהגר"א ס"ק מ"ד ע"י ר"ש כו' מותר בנשואת אשתו כו' דהיינו דמתמרינן אגיסו במאי ה"ל למעבד מ"מ לא מתמרינן אשתו עליו ע"ל, הלשון קשה דמשמע דהראב"ד לא הזיר אלא אשתו, ובאמת הראב"ד מותר אשת גיסו, ובמבואר ב"ל הראב"ד.

ד) והגה אין דברי הראב"ד אלא באשת גיסו, המבואר בגמ' דבעדים שריא, אבל אין ללמוד מזה לשאר מיני כגון יצמה שנשאת לשוק ע"פ עדים על מות יצמה, דאין לדמות בזה אלא מה שמפורש בגמ', ועוד דאשת גיסו דמיא לאשת אחיו דבאמת שריא, אבל הכא כיון דמתלפא באשה שהלך בעלה במדנה"י גם בעדים כן, ודאי ברורה מהא דפרין כ"א ב' מכונס יצמתו ומלכו נרות ושאר, ואכלהו מסיק אשתיי יקום ונסמון, הרי דמתפקקן שיש בזה אונס בעדים ואפ"ה תנא מזה ומזה, וגם לא קי"ל כהראב"ד בדעו, וגם באמרו לו מתה אשתיך ושאר אחותה פנוי' קי"ל בשו"ע סי' ט"ו באשתו ארוסה לזריכה גט ואסורה אשתו עליו, והיינו ע"כ בעדים שאין ע"א נאמן שמתה אשתו שישא אחותה, וכש"כ ביצמה שנשאת לשוק בעדים, וכן ביצמה, דאי ב"ב עדים הא ס"ל לרב דבאשה נמי לא תנא, ומסתומת דבריו משמע דלדין שפיר יש לאוקמא ב"ב עדים אלא לרב ע"כ בע"א איירי, והריטב"א ס"ל כהראב"ד באשת גיסו בעדים וכמש"כ סק"ב.

ה) ובתשובת בני" ס' ס"ו סתן דדברי הראב"ד למשרי יצמה שנשאת לרב בעדים, ושלל נחלקו על הראב"ד אלא באשת גיסו משום דוימנין דאשת גיסא ברשא, ולמש"כ ו"א, ומש"כ שם דכטונס יצמתו ונהלכו נרות ושאר, נשאר שריא למסקנא לא משמע כן, ומה שנסמיעי מהא דאמר גיטין פ' ב' וירחי כו' אין ראי' דבאמת לריחי להני טעמי דבאונס גמור לא קנסין ודאיתא בשו"ע סי' י"ו ס"ה בהגה' בשם הרשב"א, אלא בגמ' הרי קאמרין אשתיי נסמון היינו במאי דמשי דהני טעמא חשיבי פשיעותא טפי מנשאת ע"פ עדים, דאפשר דהני טעמי לא הו' אלא כנשאת ע"פ עדים כחבוס, גם הריטב"א שבגמ' שם אינו בגדר הודאי והספק דמריחוהו שוין בחשש אילונית, אלא בגדר מדת הענין שראוי לחוש ולהזהר בו, והו"א כטונס אין לה לחוש ולא קנסו חכמים, או בעומדת בחוקת היתר אין לה לחוש, ולא קנסוה חכמים, וסתמא דמלתא דכשאר חכמים ביצמה שנשאת תנא דקין אשה, בכל הדינים כהאם אמרוהו דאל"כ הו' לי לגמ' לפרש דיניה.

סימן כב

א) יבמות ס"ה א' מתוך חומר שהחמרת עליה בטוסה הקלה עליה בתחלתה, ולקמן קט"ו ב' משום דהיי' דייקא ומינסבא, וכן לעיל כ"ה א' דאמר מר אשה דייקא ומנסבא, ודעת רש"י שכן קמ"ה משום עקרוהו רבנן לקדושין והריטב"א הק' דהא אמר לקמן כ"א א' אחי של ראשון חולץ מדאורייתא אחי של שני חולץ מדרבנן, וכן אמר ס"ה א' בשלמא מראשון מיצני גט אלא משני אחי וז"ל

